

B^ERÎT IN EZRA 10:1-44

Nico Riemersma

Inleiding

In het bijbelboek Ezra komt het woord *b^erît* één keer voor, en wel in een passage waarin een zekere Sechanja reageert op een uitgebreide schuldbelijdenis die Ezra zojuist voor de tempel tegenover God heeft uitgesproken (9:6-15). Terwijl én Ezra én het gehele volk in tranen zijn (10:1), daar doet hij een voorstel voor een wending (10:2-4). Het is in dat voorstel dat de zegswijze *kārat b^erît l^e* wordt gebruikt,¹ waarover veel discussie bestaat (10:3). Deze bijdrage draait om de vragen die in het onderzoek veelvuldig aan de orde zijn: (1) hoe moeten we dit syntagma weergeven, waarbij vooral de prepositie (*l^e*) aandacht vraagt; (2) welk punt wordt er nu in dit vers precies gemaakt oftewel wat is de plaats van vers 3a binnen het voorstel? (3) is in Ezra 9-10 sprake van verbondsvernieuwing?

Ik ga als volgt te werk. Ik begin met de uitdrukking *kārat b^erît l^e*, waarna ik een vertaling geef van het gehele antwoord van Sechanja (10:2-4). Om te laten zien hoe 10:3a functioneert kijk ik naar de structuur van 10:2-4. In de vierde paragraaf focus ik me op twee elementen die vaak onderdeel vormen van een ‘verbondssluiting’. Ik eindig met de vraag of we in Ezra 10 met een vernieuwing van het verbond te maken hebben.

De uitdrukking *kārat b^erît l^e*

In Ezra 10:3a wordt de uitdrukking *kārat b^erît* op diverse manieren vertaald:

(1) In veel oudere vertalingen, zoals de Statenvertaling en de NBG ’51-vertaling, maar toch ook in nieuwere als de Willibrordvertaling (1995), wordt *kārat b^erît* weergegeven met ‘een verbond sluiten’.

(2) De Nieuwe Bijbelvertaling volgt de lijn van Ernst Kutsch die *b^erît* verstaat als ‘verplichting’, en vertaalt *kārat b^erît* met ‘een verplichting aangaan’.² Het had dan voor de hand gelegen, als men *mā’al* in 10:2 vertaald had met ‘plicht verzaken’³, zodat een lezer de tegenstelling tussen vers 2c-d en vers 3a-b in het oog zou kunnen krijgen.

(3) Douglas Nykolaishen vat de uitdrukking op als ‘to make a solemn agreement’.⁴ Nadien spreekt hij van ‘commitment’. Zo zegt hij dat het Sechanja’s bedoeling was ‘to make a

¹ Ik gebruik in deze bijdrage de transliteratie van het *SBL Handbook of Style*, Atlanta 2014, met uitzondering van de ‘vocal shewa’, omdat het letterteken (ə) niet makkelijk door een lezer herkend zal worden.

² E. Kutsch, *Verheissung und Gesetz: Untersuchungen zum sogenannten “Bund” im Alten Testament* (BZAW, 131), Berlin/New York 1973. Ook S. Linington, ‘The term *b^erît* in the Old Testament. Part V: An Enquiry into the Meaning and Use of the Word in 1-2 Chronicles, Ezra and Nehemiah’, *OTE* 19 (2006), 671-693, vat *b^erît* op als ‘obligation’.

³ Zie *mā’al* in: L. Koehler, W. Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1958, 547: ‘pflichtwidrig handeln’.

⁴ D.J.E. Nykolaishen, ‘Ezra 10:3: Solemn Oath? Renewed Covenant? New Covenant?’ in: R.J. Bautch, G.N. Knoppers, *Covenant in the Persian Period*, Winona Lake, IN 2005, 371-389, i.h.b. 374. Eerder (p. 372) sprak hij over ‘a binding agreement’; ook B.E.H.J. Becking, *Ezra Nehemia* (POT), Utrecht 2017, 129, spreekt van ‘een bindende overeenkomst’.

solemn commitment [...] to send away the foreign wives with their children'.⁵

(4) Gert Kwakkel maakt een combinatie van 'agreement' en 'obligation' door van een 'agreement' te spreken 'in which the people accept the *obligation* to act in keeping with one of God's commandments.⁶ Helemaal aan het begin van zijn bespreking van Ezra 10:3 gebruikt hij opvallenderwijs de term 'committeren': 'to make a berith which *commits* them to send away their foreign wives and the children born of these women.'

(5) Ook Richard Bautch kent een wisselend gebruik van de term. Zo spreekt hij aan het begin van zijn artikel over *b^erît* als een 'unilateral agreement',⁷ in het vervolg spreekt hij echter over het huwelijk als een verbond.⁸

De vertalingen van *b^erît* met 'verbond' (opgevat als 'relatie') dan wel 'verplichting' of 'overeenkomst'⁹ doen te weinig recht aan het aspect van 'verbondenheid' dat met dit begrip gegeven is. Elders heb ik bepleit – op basis van een veel voorkomende parallellie met *hesed* ('loyaliteit') – om *kārat b^erît* weer te geven met 'een commitment aangaan' dan wel 'zich committeren'.¹⁰ Wie die formulering te Engels vindt, kan het weergeven met 'zich verbinden'. Voor die vertaling pleit ik ook in Ezra 10:3a.¹¹

De zegswijze *kārat b^erît* kent vaak de prepositie *ēt* ('met') of '*im*' ('met'). Hier staat het evenwel met *l^e*. Diverse vertalers en commentatoren vertalen – ten onrechte – ook dit *l^e* met 'met' (zo ook in 1 Sam 11:1,2).¹² Zij wekken, te gemakkelijk, de indruk dat de preposities om het even zijn. Een aantal uitleggers vat het voorzetsel op *l^e* als 'in het bijzijn van God', 'in Gods aanwezigheid';¹³ in dat geval had er, dunkt me, *lipnê* moeten staan.¹⁴ Bob Becking en anderen vatten het gebruikte voorzetsel op als 'ten overstaan van (onze God)' die bij de menselijke afspraak getuige wordt gemaakt.¹⁵ Door Sebastian Grätz wordt de prepositie vertaald met '*vor* (unserem Gott)' zonder de functie hiervan uit te leggen.¹⁶ Moshe Weinfeld vertaalt de uitdrukking met 'to cut a covenant to'. De functie ziet hij geïmpliceerd in de zegswijze. *Kārat b^erît* met *l^e* impliceert zijns inziens 'a superior (...) prescribing terms to an

⁵ Nykolaishen, 'Ezra 10:3', 374.

⁶ G. Kwakkel, 'Berith and Covenants in the Old Testament: A Contribution to a Fruitful Cooperation of Exegesis and Systematic Theology', in: H. Burger *et al.* (eds), *Covenant: A Vital Element of Reformed Theology; Biblical, Historical and Systematical Perspectives* (nog te verschijnen) [1-18, i.h.b. 11].

⁷ R.J. Bautch, 'The Function of Covenant across Ezra-Nehemiah', in: M.J. Boda, P.L. Redditt (ed.), *Unity and Disunity in Ezra-Nehemiah: Redaction, Rhetoric, and Reader*, Sheffield 2008, 8-24, i.h.b. 8, op pag. 10 spreekt hij van 'a covenantal agreement' zonder de betekenis van het adjectief 'covenantal' duidelijk te maken.

⁸ Bautch, 'The Function of Covenant', 10.

⁹ M. Weinfeld, בְּרִית, *b^erîth*, in: G.J. Botterweck, H. Ringgren, *Theological Dictionary of the Old Testament II*, Grand Rapids (1975) 1999, 253-279, i.h.b. 255, ontkent zelfs de betekenis van *b^erît* als 'agreement or settlement between two parties'.

¹⁰ N.A. Riemersma, 'Berît in het boek Exodus (19:3-8; 24:3-8; 34:10-28)', *Kerk en Theologie* 71/2 (2020), 153-166; zie ook Weinfeld, בְּרִית, *b^erîth*, 256-257.

¹¹ Cf. G.P. Hugenberger, *Marriage as a Covenant: Biblical Law and Ethics as Developed from Maleachi* (BSL), Grand Rapids 1998, 173, typeert *b^erît* in Ezra 10:3 als 'a shared commitment to a stipulated course of action, established under divine sanction'.

¹² Zie ook H. Jagersma, *Ezra* (Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel), Utrecht 2012, 167, die de uitspraak van Sechanja 'uiterst merkwaardig' noemt aangezien het sluiten van een verbond doorgaans een initiatief van God is.

¹³ H.G.M. Williamson, *Ezra, Nehemia* (WBC, 16), Waco, TX 1985, 143; Nykolaishen, 'Ezra 10:3', 374-375.

¹⁴ In 2 Sam 5:3 komen *l^e* en *lipnê* in één zin voor, wat het weinig waarschijnlijk maakt dat *l^e* staat voor *lipnê*.

¹⁵ Becking, *Ezra Nehemia*, 133.

¹⁶ S. Grätz, 'Bund und Erwählung in Esra-Nehemia', in: N. MacDonald (ed.), *Covenant and Election in Exilic and Post-Exilic Judaism: Studies of the Sofja Kovalevskaja Research Group on Early Monotheism Vol. V* (FAT, 2/79), Tübingen 2015, 123-138, i.h.b. 126.

inferior'.¹⁷ Dat past hier niet. Het zou inhouden dat de 'trouweloze' gemeenschap van teruggekeerde ballingen superieur is aan God.

Mijns inziens heeft *l*^e in 10:3a de veel gebruikelijkere betekenis van 'aan'. Vertaal je *kārat b^erît* met 'zich committeren', dan is het niet moeilijk om de betekenis van *l*^e aan te geven, want dan betekent het 'zich committeren *aan* (onze God)'. Wie *kārat b^erît* liever weergeeft met 'zich verbinden', zal het voorzetsel vertalen met 'aan (onze God)'. We zullen hieronder nog zien dat we in vers 3a met een omkering van vers 2c te maken hebben.

Vertaling

- 2a Sechanja, de zoon van Jechiël, uit de zonen van Elam, antwoordde
 b en zei tot Ezra:
 c 'Wij zijn ontrouw geweest tegenover onze God:
 d we hebben vreemde vrouwen, uit de bevolkingen van het land, een woonplek gegeven.
 e Maar nu is er hoop voor Israël,
 f wegens dit:
 3a nu verbinden we ons aan onze God
 b om alle vrouwen en de uit haar geborenen weg te voeren,
 c door het plan van mijn heer¹⁸ en van hen die beven voor het gebod van onze God.
 d Laat het gerealiseerd worden volgens de wet.
 4a Sta op,
 b want op jou rust de zaak, maar *wij* zijn met jou.
 c Wees sterk
 d en realiseer dat.'

De structuur van Ezra 10:2c-4

Het antwoord van Sechanja bestaat uit *twee delen*;¹⁹ in het eerste deel spreekt Sechanja over 'wij' (vv. 2c-3), waar hij zich in het tweede deel specifiek tot Ezra, hem 'mijn heer' noemend, richt (v. 4), middels drie oproepen: 'sta op', 'wees sterk' en 'realiseer dat'. Daarbij gaat hij overigens niet voorbij aan 'wij' (zie v. 4b). Beide delen eindigen met hetzelfde werkwoord 'realiseren' (*āšāh*), met dit verschil dat dit verbum in vers 3d een passieve en in vers 4d een actieve vorm kent.

Het eerste deel

Het eerste deel kent een wending: in de verzen 3a-b breken ze namelijk met de ontrouw in het verleden, waarover in vers 2c-d gesproken wordt.

¹⁷ Weinfeld, כָּרַת, *b^erîth*, 259, spreekt met betrekking tot Ezra 10:3 (en 2 Kron 29:10) van 'a late and irregular use'.

¹⁸ MT heeft *'ādōnāy* ('mijn Heer'), door M. Fishbane, *Biblical Interpretation in Israel*, Oxford (1985) 1986, 114, n. 26, 'a pious correction' genoemd, waar *'ādōniy* (= 'mijn heer') de voorkeur verdient.

¹⁹ Vgl. A. Jobsen, *Ezra en Nehemia* (Tekst en Toelichting), Kampen 1997, 92, die spreekt van een tweeledige taak: overname van de schuldbelijdenis van Ezra en het geven van mandaat aan Ezra om deze zaak volgens de Tora aan te pakken.

10:2c-d Door *'anahnû* ligt de nadruk op het subject: 'wij'. Waarom doet hij dat? Ezra had vlak daarvoor, in de schuldbelijdenis (9:6-15), steeds de wij-vorm gebruikt. Sechanja sluit daarop aan, maar waar Ezra de wij-vorm gebruikt om te laten zien dat hij zich met zijn volk identificeert,²⁰ daar spreekt nu, in de persoon van Sechanja, Israël zelf.²¹ Uit het woord 'Israël' namelijk, dat vlak daarna klinkt (v. 2e), blijkt dat 'wij' 'Israël' is. Het volk gaat er zagezegd nu zelf voor staan. Terug naar de vraag: vanwaar de nadruk? Silvia Linington ziet daarin een tegenstelling: 'It is we ... and not Ezra'.²² De noodzaak om een tegenstelling te maken tussen Ezra, die zich met het volk identificeert, en het volk zie ik niet. Een andere, meer passende interpretatie ontstaat, wanneer dit vers in relatie tot 10:3a-b gelezen wordt. Dan slaat 'wij' op de mannen van Israël, en ontstaat er een andere tegenstelling: 'It is we, men, and not the women and children.'²³

Ezra gebruikt in de schuldbelijdenis zelf het harde en pijnlijke woord 'ontrouw' (*mā'al*²⁴) niet. Dat doet Sechanja, zeg maar Israël, wel. Hij neemt het woord over uit het bericht van de oversten (9:2), nadien door Ezra zelf herhaald (9:4). Het verschil met het gebruik in 9:2,4 is dat Sechanja expliciteert jegens wie ze ontrouw zijn: jegens God. Direct daarna krijgen we te horen waaruit de ontrouw bestaat: 'wij hebben vreemde vrouwen, afkomstig uit de bevolkingen van het land, een woonplek gegeven.' Veel voorkomende weergave van het werkwoord *jāšab* hif. is 'huwen' (zie NBG '51-vertaling) of 'trouwen' (NBV). De WV vertaalt met 'nemen', daarmee suggererend dat het verbum *lāqah* ('nemen') gebruikt wordt, een werkwoord dat overigens ook vaak vertaald wordt met 'huwen' (zie bijv. Ex 2:1). Sechanja gebruikt hier een ander werkwoord dan de oversten eerder deden. Die hanteerden in 9:2 het verbum 'wegnemen' (*nāsā*): 'want zij hebben uit hun dochters vrouwen weggenomen voor zich en voor hun zonen'; hetzelfde werkwoord gebruikt Ezra in de schuldbelijdenis (9:12). Sechanja gebruikt het verbum *jāšab* hif. Bob Becking is van mening dat dit verbum met *'issāh* ('vrouw') als object de betekenis heeft van 'zich neerleggen (bij) een vrouw', maar moet voor die betekenis wel een voorzetsel toevoegen.²⁵ Koehler/Baumgartner geven in één zin twee vertalingen van het syntagma: 'e. Ausländerin ansässig machen, heiraten' ('marry, give a dwelling to a foreign woman').²⁶ We zagen zojuist dat het Hebreeuws voor 'huwen' / 'tot vrouw nemen' een ander woord kent. De eerste vertaling: 'een woonplaats geven' verdient hier de voorkeur.²⁷ We zullen hierna nog zien waarom deze vertaling – in de context – het beste past. Sechanja vat ze hier samen in 'vreemde vrouwen'. Dan gaat het namelijk over vrouwen uit de in 9:1 genoemde volkeren: Kanaänieten, Hethieten, Perizzieten,

²⁰ Zie ook Jagersma, *Ezra*, 166; Becking, *Ezra Nehemia*, 124.

²¹ K. Baltzer, *Das Bundesformular* (WMANT, 4), Neukirchen-Vluyn 1960, 56: 'das ... Bekenntnis Israels, hier stellvertretend von Sechanja gesprochen'.

²² Linington, 'The term *b'êrît*', 684.

²³ Verschillende uitleggers, onder wie M. Häusl en B.E.J.H. Becking, wijzen op het 'eenzijdig mannelijk perspectief' van waaruit dit conflict wordt beschreven.

²⁴ J. Milgrom, 'The Concept of *Ma'al* in the Bible and the Ancient Near East', *JAOS* 96 (1976), 236-247, vertaalt het verbum steeds met 'to trespass'.

²⁵ Becking, *Ezra Nehemia*, 129; in Ps 113:9 kiest Becking voor een andere betekenis van *jāšab* hif met object: 'doen wonen'.

²⁶ Zie *jāšab* hif, in: Koehler, Baumgartner, *Lexikon*, 410.

²⁷ Het werkwoord komt daarna nog voor in 10:10,14,17,18. Voor de vergaande consequenties die Tamara Eskenazi aan dit werkwoord verbindt, zie T.C. Eskenazi, 'The Missions of Ezra and Nehemiah', in: O. Lipschits, M. Oeming (eds), *Judah and the Judeans in the Persian Period*, Winona Lake, IN 2006, 509-529.

Jebusieten, Ammonieten, Moabieten, Egyptenaren en Amorieten die in het land wonen.²⁸ Vandaar dat gezegd wordt dat ze uit de bevolkingen van het land afkomstig zijn.

10:2e-3c De ommekeer zet in met ‘Maar nu is er hoop voor Israël’. *W^e’attāh* heeft hier adversatief karakter; verleden (‘zijn ontrouw geweest’) en heden (‘nu’) worden tegenover elkaar gezet. Er is geen reden om het woord ‘desondanks’ (NBG ’51-vertaling)²⁹ of ‘ondanks dat’ (NBV) te gebruiken. De zin impliceert dat er daarvoor geen hoop was, die er nu wel is. Sechanja formuleert opvallend, want hij gebruikt nu geen eerste persoon pluralis (‘voor *ons*’), maar spreekt van ‘Israël’. We zagen al eerder dat hij daarmee laat zien dat het met de ‘wij’ gaat om Israël. Direct daarna geeft hij aan wegens wat (*’al-z’ōt*) er nu hoop voor Israël is: in vers 3a krijgen we de grond te horen waarop de hoop gebaseerd is. Het woordje ‘nu’ herhaalt Sechanja. De ‘nu’-situatie geldt namelijk niet alleen voor de hoop, maar ook voor de grond van de hoop, die feitelijk een opdracht betreft, maar als een stand van zaken wordt beschreven. Wat in vers 3a als situatie geschetst wordt, is het tegenbeeld van de situatie van vers 2c: ‘zich verbinden aan (*l^e*) onze God’ tegenover ‘ontrouw tegenover (*b^e*) onze God’.

Deze verbinding heeft als doel *niet* om alle vrouwen en de uit haar geboren kinderen ‘weg te sturen’ zoals in diverse vertalingen (NBG’ 51-vertaling; WV; NBV) gezegd wordt; in dat geval zou het werkwoord *šālah* (‘wegzenden’) zijn gebruikt, dat in de regelgeving rondom het ontbinden van een huwelijk wordt gehanteerd (Deut 22:19,29; 24:1-4).³⁰ Sechanja gebruikt hier het verbum *jāšā* hif. (let. ‘doen uitgaan’) dat in het boek Exodus veelvuldig de betekenis heeft van ‘uitleiden’ (zo ook in Neh 9:7), maar hier en in 10:19 ook weergegeven kan worden met ‘wegvoeren’ (zie Ezra 1:7).³¹ Nasili Vaka’uta kiest voor de eerste opvatting; zij is van mening dat we *jaša* hif in 10:2 in de lijn van dit werkwoord in Exodus 6:13,27 moeten vertalen, en wel met ‘vrij laten’, ‘because they (= the wives and children) had nothing to do with the issue at stake’. Mijns inziens dek je het pijnlijke – tevens het problematische – van het voorstel zo te veel toe. De tweede vertaling ‘wegvoeren’ houd ik voor aannemelijker. Het is een lelijk woord, helemaal als je ziet dat het de eerste keer dat het woord in het boek Ezra voorkomt, zaken (= tempelgerei) betreft. Voor het begrip moeten we ook nu terug naar vers 2d. Daar een werkwoord van beweging: ‘een woonplaats geven’, hier een werkwoord van beweging: ‘wegvoeren’. Wat hier gebeurt? Hier worden alle vrouwen en de uit haar geboren kinderen weggevoerd ... uit hun woonplaatsen! Het roept het beeld van ballingschap voor deze vrouwen en kinderen op!

a *Wij* zijn ontrouw geweest tegenover *onze God*:

b we hebben vreemde *vrouwen*, afkomstig uit de bevolkingen van het land, een woonplek gegeven.

²⁸ Acht volkeren worden genoemd. Fishbane, *Biblical Interpretation*, 115-117, spreekt van ‘a deliberate allusion’ op Deut 7:1-6, waar de Israëlieten wordt verboden om zich niet te verzwageren met de volgende zeven volkeren, ‘talrijker en machtiger dan jullie’: Hethieten, Girgasieten, Amorieten, Kanaänieten, Perizzieten, Chiwwieten en de Jebusieten. Een separatisme dat wordt gerechtvaardigd ‘omdat jullie een heilig volk zijn voor JHWH, jullie God’ (Deut 7:6). Daarmee scheidt de verteller van Ezra een gelijkheid tussen hun situatie en die van de ‘Landnahme’. Hij voegt daar nog drie andere aan toe: Ammonieten en Moabieten, van wie in Deut 23:4-9 wordt gezegd dat ze de gemeente van JHWH niet mogen binnengaan. De Egyptenaren vallen daarbuiten (zie Deut 23:8). Maar hier worden ze desondanks genoemd. Wat de verteller hier doet, is een vorm van updaten van wetsteksten met het oog op de nieuwe situatie.

²⁹ Zo ook H.H. Grosheide, *Ezra – Nehemia* (COT), Kampen 1963, 267, als vertaling van *’al-z’ōt*.

³⁰ Becking, *Ezra Nehemia*, 133.

³¹ N. Vaka’uta, *Fooling Ezra: A Polynesian Reading of Ezra 10:2-4* (paper delivered at the SBL Annual Conference 21-24 november 2009, New Orleans), 1-10, i.h.b. 6.

a' nu verbinden we ons aan *onze God*

b' om alle *vrouwen* en de uit haar geboren en weg te voeren, ...

De vergelijking met vers 2d laat twee dingen zien: (1) dat Sechanja nu niet meer spreekt van 'vreemde vrouwen', maar alleen van '(alle) vrouwen'. De vreemde vrouwen zijn hun vrouwen geworden; (2) dat er intussen iets is gebeurd: uit de relatie met deze vrouwen zijn kinderen geboren. Dat mag dan hoop zijn voor Israël, maar als hoorder van deze woorden proef je in de gehanteerde terminologie ook pijn. De lezer zal zich tenslotte realiseren dat hij het heeft over 'de vrouwen en kinderen' die zich voor Ezra verzameld hebben en met hen in tranen zijn (10:1)! De hoorder van deze woorden zal dat maar moeilijk hoop kunnen noemen, als de helft van de bevolking: vrouwen en kinderen, weggevoerd moet worden?³²

Het slot van de zin laat zich niet makkelijk verstaan, getuige de verscheidenheid aan vertalingen van vers 3c. De NBV vertaalt: 'zoals u, heer, ons dat aanraadt, en op aanraden van hen die ontzag hebben voor de geboden van onze God.' De WV heeft: 'volgens de raad van mijn Heer en van hen die de geboden van onze God vrezen'. De discussie spitst zich toe op twee punten: (1) de lezing *ādōnāy* en (2) de vertaling en interpretatie van *baēšā*.

(1) De WV volgt de Masoretische vocalisatie: *ādōnāy*, weergegeven met 'Heer', waardoor de lezer aan God denkt. De lezing *'ādōniy* (= 'mijn heer'), waarmee Ezra bedoeld wordt, verdient hier echter de voorkeur. Het is echter niet juist om *'ādōniy* als een vocatief op te vatten, zoals de NBV doet. Door te spreken over 'mijn heer' positioneert Sechanja zich overigens als ondergeschikt aan Ezra.

(2) Het voorvoegsel *b^e* heeft hier niet de betekenis van 'volgens',³³ zoals in de WV; in dat geval zou er zoals in Ezra 10:8 *kaēšā* gestaan hebben, maar heeft hier de betekenis 'door' (Ps 73:24; Spr 20:18). Aan het slot van de zin, in vers 3d, krijgen we te horen waardoor die hoop er voor Israël is (v. 2e): *door* het plan van mijn heer en van hen die beven voor het gebod van onze God. Maar over welk plan gaat het? Harm van Grol is van mening dat Sechanja Ezra's gebed 'de raad van mijn heer noemt'.³⁴ Dat plan is nog preciezer aan te geven; het valt te beluisteren in 9:12, waar niet God het adres vormt, maar degenen die bij het gebed aanwezig zijn (zie 9:4 en 10:1). Strikt genomen zijn het opdrachten die Ezra hier aan zijn toehoorders geeft, Sechanja leest ze als 'advies'. Het is uit die woorden dat Sechanja hoop put. Waar Ezra echter naar de toekomst kijkt door een oproep te doen om zich niet te 'verzwageren met deze gruwelijke volkeren' (9:12,14), daar vormt voor Sechanja de ontrouw uit het verleden het uitgangspunt en stelt hij een *b^e rīt* voor om aan de huidige situatie van verzwagering een einde te maken.

10:3d De slotzin van het eerste deel mag gezien het onbepaalde subject ('het') van het passieve verbum opmerkelijk genoemd worden. Je hoort hem niet zeggen: 'Laten wij het nu realiseren, volgens onze wet.' De passieve vorm laat open door wie het gerealiseerd moet gaan worden. Dat nu horen we in het tweede deel van zijn voorstel, waarin Sechanja zich specifiek tot Ezra richt. Nog een ander punt vraagt onze aandacht. Want Sechanja zegt niet: 'laat het

³² Deze pijnlijke maatregel krijgt in het Ezra-Nehemia-onderzoek terecht veel aandacht. Zie daarvoor ten onzent: J. Dubbink, 'Heksenjacht of non-conformisme? De crisis rondom de gemengde huwelijken (Ezra 9-10)', *Kerk en Theologie* 71/1 (2020), 6-19.

³³ Zo WV; Becking, *Ezra Nehemia*, 133.

³⁴ H.W.M. van Grol, 'Exegesis of the Exile – Exegesis of Scripture? Ezra 9:6-9', in: J.C. de Moor (ed.), *Intertextuality in Ugarit & Israel* (OTS, 40), Leiden et al. 1998, 31-61, i.h.b. 32.

gerealiseerd worden’, maar hij voegt eraan toe: ‘volgens de wet’. Daarmee maakt hij de noodzaak van de uitvoering dwingender, maar de wegvoering van alle vrouwen en kinderen ook harder. Maar het roept ook een vraag op: volgens welke wet is dit? In die van JHWH, in de Tora, is daarvoor geen grondslag te vinden, zo zegt Joep Dubbink terecht.³⁵ Michael Fishbane noemt de oproep ‘presumptuous’, ‘for what this strictly means is that the interpretation of the Torah as developed in the circle of exegetes was to be followed’.³⁶ Er is evenwel, zo ook Fishbane, geen ordinantie in de Tora die dit vereist.

Het tweede deel

10:4a-b Het blijft niet bij het voorstel, in het midden latend door wie het gerealiseerd moet worden. Direct na het voorstel richt Sechanja zich met drie oproepen aan Ezra. Voor de eerste: ‘Sta op’ moet de lezer terug naar 10:1, waar verteld wordt dat Ezra die eerst uit zijn verootmoediging was opgestaan (9:5), zich halverwege zijn schuldbelijdenis had neergeworpen voor het huis Gods (10:1). Hij wordt nu opgeroepen om uit die situatie van gewezen en verootmoediging op te staan. De oproep wordt direct gevolgd door een reden: ‘want op jou rust de zaak.’ *Hadābār* heeft hier niet de betekenis van ‘taak’ (NBG ’51-vertaling), maar van ‘zaak’, in de zin van ‘de realisatie’, maar zo expliciet en direct formuleert Sechanja dat niet, zoals de Nieuwe Bijbelvertaling die vertaalt met ‘het is aan u om dit af te handelen’, doet voorkomen. De zaak mag dan op Ezra rusten, Sechanja laat direct daarbij weten dat hij er ook weer niet alleen voor staat: ‘wij zijn met jou.’ Hier klinkt weer hetzelfde ‘wij’ met nadruk als direct aan het begin.

10:4c-d Een tweede ... en derde oproep volgt: ‘Wees sterk en realiseer dat!’ Uit die oproep kan opgemaakt worden dat hij Ezra niet als krachtig ervaart. Komt dat omdat hij in tranen is? De lezer krijgt geen verklaring. Uit wat Sechanja tot Ezra zegt, hoor ik Sechanja’s eigen kracht. Het is een kracht die hij bij ‘zijn heer’ niet ziet. Maar het is wel een kracht die Ezra nodig heeft, zo laat Sechanja weten, om de derde oproep uit te kunnen voeren: ‘En realiseer dat’. Aan het slot van het tweede deel krijgen we dus te horen wie degene is door wie ‘het’ gerealiseerd moet worden. Daarmee besluit Sechanja zijn ‘antwoord’.

‘Zweren’ en ‘een hand geven’ als onderdelen van verbondssluiting

Ezra toont geen enkele aarzeling, geeft onmiddellijk gehoor aan de eerste oproep, zoals blijkt uit het feit dat de verteller meldt: ‘Toen stond Ezra op’ en neemt zijn verantwoordelijkheid. Nog niet direct om Sechanja’s voorstel tot uitvoering te brengen. Hij doet wat anders. Hij laat hen die van verzwagering beschuldigd werden: het volk, de oversten van priesters en de levieten (9:1,2) zweren dat *zij* naar dat woord (10:3a-b) zouden handelen. Met dat laatste woord ‘handelen’ valt het woord dat eerder (in 10:3d) klonk. Maar waar eerder Sechanja Ezra opriep om te handelen, daar verlegt hij dat handelen door het bij de beschuldigten zelf te leggen. Zij zullen het moeten doen. Dwong hij hen om dat te zweren, omdat hij er niet op

³⁵ Dubbink, ‘Heksenjacht of non-conformisme’, 12.

³⁶ Fishbane, *Biblical Interpretation*, 117.

vertrouwt dat ze dat uit zichzelf zullen doen? Ze doen onmiddellijk wat Ezra van ze vraagt: ‘en ze zwoeren’. Daarmee is de situatie voor dit moment afgerond.

Dit ‘zweren’ vraagt om nadere beschouwing, aangezien ‘het zweren (met een eed)’ vaak met een ‘verbondssluiting’ verbonden is.³⁷ Dennis McCarthy is van mening dat ‘*kārat b^erît* itself signifies a most solemn oath’.³⁸ We zouden hier dan ook met een pleonasme te maken hebben,³⁹ maar wel, zo McCarthy, met een precieze functie: ‘it returns the action to Ezra and involves the community’. Het gaat om ‘commitment to one stipulation, though one necessary to protect the total fidelity of the community’.⁴⁰ *Kārat b^erît l^e* en *hišbî’a* zijn echter niet inwisselbaar.⁴¹ Het zweren met een eed is een bevestiging van ‘*b^erît* as a commitment’.⁴² De eed geeft aan het commitment zijn bindende rechtsgeldigheid.⁴³

Bij dit zweren blijft het niet. Er gaat vervolgens een oproep uit aan alle teruggekeerde ballingen om zich in Jeruzalem te verzamelen, onder dreiging van het slaan met de ban, als men niet komt. Alle mannen van Juda en Benjamin geven aan de oproep gehoor, waarna Ezra als priester tot hen spreekt. Hij houdt hun de ontrouw voor (zoals Sechanja deed) – nu klinkt geen ‘wij’ meer, maar ‘jullie’ – om hen daarna, met een zelfde *w^e* ‘*attāh*’ (‘maar nu’) ingeleid, op te roepen om ‘zich af te scheiden (*bādal nif*) van de bevolkingen van het land en van de vreemde vrouwen’ (10:11). Ezra gebruikt hier niet alleen andere termen dan Sechanja, maar laat de kinderen er ook buiten. Zoals eerder Sechanja antwoord gaf op het boetegebed/preek van Ezra, geeft nu de gehele gemeente antwoord op Ezra’s tweedelige toespraak. Het antwoord heeft iets van een proclamatie: ‘Aldus, naar uw woord, ligt het aan ons om dat realiseren’ (10:12) om direct daarna tijd te bepleiten om het middels een rechtszitting tot uitvoer te brengen, ‘totdat wij de brandende toorn van onze God over deze zaak hebben afgewend’ (10:13-14). Het verhaal eindigt met de rechtszitting, door Ezra geïnitieerd, waarin naar voren komt wie vreemde vrouwen een woonplek hebben gegeven (10:16-44).

Eén punt vraagt nog om nader onderzoek: zo is in 10:19 sprake van ‘de zonen van Jesua en zijn broeders’ die ‘hun hand (erop) geven om hun vrouwen weg te voeren’. Alleen van hen wordt dat expliciet gezegd. Maar we lezen niet expliciet dat ze dat ook doen. Hoe moeten we deze zinswending ‘een hand geven’ – door Paul Kalluveettil de tweede act van de verbondsceremonie, ‘distinct from the first rite, oath’, genoemd⁴⁴ – in dit verband duiden? We komen deze uitdrukking ‘een hand (erop) geven’ een aantal keren tegen in het Oude Testament: 2 Koningen 10:15; Klaagliederen 5:6; Ezechiël 17:18; 1 Kronieken 29:24; 2 Kronieken 30:8. De twee plaatsen in de Kroniekenboeken laten zien dat het geven van een hand een vorm van betuiging van trouw is. In 2 Kronieken 30:8 staat het tegenover ontrouw (*mā’al*, zie v. 7).⁴⁵ Alleen in Ezechiël 17:18 staat het expliciet in relatie tot *b^erît*: ‘Hij heeft de eed veracht door

³⁷ Zie Gen 26:28-31; Deut 4:31; Joz 9:15-20; 1 Sam 20:16-17; 2 Kon 11:4; Ez 16:8; 17:13-19; Hos 10:4; 1 Kron 16:16.

³⁸ D.J. McCarthy, ‘Covenant and Law in Chronicles to Nehemiah’, *CBQ* 44 (1982), 25-44, i.h.b. 33; Linington, ‘The term *b^erît*’, 685.

³⁹ McCarthy, ‘Covenant and Law’, 33; S.D. Sperling, ‘Rethinking Covenant in Late Biblical Books’, *Bib* 70 (1989), 50-72, i.h.b. 53.

⁴⁰ McCarthy, ‘Covenant and Law’, 33.

⁴¹ Contra Nykolaishen, ‘Ezra 10:3’, 372, die zich daarvoor ten onrechte beroept op Weinfeld.

⁴² Weinfeld, קָרַית, *b^erîth*, 256.

⁴³ Weinfeld, קָרַית, *b^erîth*, 256.

⁴⁴ P. Kalluveettil, *Declaration and Covenant: A Comprehensive Review of Covenant Formulae from the Old Testament and the Ancient Near East* (AnBib, 88), Roma 1982, 23.

⁴⁵ Kalluveettil, *Declaration and Covenant*, 25, meent dat het tegenover de in datzelfde vers genoemde hardnekkigheid staat.

het verbond te verbreken. Zie, zijn hand heeft hij (erop) gegeven, maar toch heeft hij al deze dingen gedaan. Hij zal niet ontkomen.’ ‘Zijn hand (erop) geven’ functioneert hier net als in 2 Koningen 10:15⁴⁶ als een vorm van bezegeling van iemands trouw ten opzichte van de afspraak die daarvoor is gemaakt.⁴⁷ Dat is ook het geval in Ezra 10:19.

Vernieuwing van het verbond?

De vraag die we tot slot willen bespreken is of we in Ezra 10 te maken hebben met de ceremonie van een verbondsvernieuwing, zoals diverse uitleggers beweren.⁴⁸ Klaus Baltzer houdt de volgende elementen in Ezra 9-10 karakteristiek voor een dergelijke ceremonie:

- (1) het zich verzamelen voor het huis van God (9:1; 10:5);
- (2) het terugkijken op de voorafgaande geschiedenis, met daarin een schuldbelijdenis (9:6-15);
- (3) de erkenning van de huidige schuld (10:2);
- (4) de inhoud van het ‘verbond’: de scheiding van de vreemde vrouwen (10:3);
- (5) de eed van commitment, eerst door de leiders (10:50) en dan door het hele volk (10:9-44).⁴⁹

Eigenlijk zijn er twee kwesties aan de orde: (1) Kun je spreken van een ceremonie? (2) Kan je met betrekking tot Ezra 9-10 spreken van (een ceremonie van) verbondsvernieuwing?

(a) Beide vragen roepen het beeld op van een voorbedachte ceremonie. Dat is echter niet het geval. Tenslotte gaat het in 10:3 om een *voorstel* (van Sechanja) om ‘een verbond te sluiten’ (= om zich aan God te verbinden) in reactie op Ezra’s boetegebed.

(b) De term ‘verbondsvernieuwing’ wordt vaak gebruikt zonder nauwkeurige bepaling wat daaronder verstaan moet worden. Als ik Klaus Baltzer goed begrijp, dan gaat het bij verbondsvernieuwing om het feit (1) dat er eerst een verbond – in de zin van een verdrag tussen twee personen⁵⁰ – gesloten is, (2) dat door een van de partners wordt verbroken, (3) waarna die partner schuld belijdt/zich bekeert en (4) de andere partner de ander genadig is en het verbond weer laat ingaan.⁵¹ De vraag is: doet die situatie zich voor in Ezra 9-10?

(c) Alvorens die vraag te beantwoorden, is het goed om te zien wat er nu precies in Ezra 9-10 gebeurt: Ezra 9-10 kent *twee* rondes: 9:1-10:6 en 10:7-44. De eerste, grote ronde is geconcentreerd rondom de priesters, de levieten en het volk, de tweede, kleinere ronde draait om de teruggekeerde ballingen. Beide rondes beginnen met een bijeenkomst (9:4-5; 10:7-9), waarna Ezra opstaat (9:5; 10:10) om zich vervolgens uit te spreken (uitgebreid in de ‘wij’-vorm in 9:6-15; kort en krachtig in de ‘jullie’-vorm in 10:10-11). Ezra doet dat steeds met

⁴⁶ De vertaling van *nātan yād* in 2 Kon 10:15 met ‘to make a pact’, zo Kalluveettil, *Declaration and Covenant*, 23, past niet.

⁴⁷ Cf. De opmerking van Kalluveettil, *Declaration and Covenant*, 23: ‘In v. 3 the people decide for a b^crīt, the realization of which is reported is in v. 19 by the phrase, lijkt mij dan ook niet juist. Het gaat niet om realisering van het besluit, maar om een bezegeling om het te realiseren: ‘It is a sign of their firm determination to accomplish the task’, zoals Kalluveettil iets verder zegt.

⁴⁸ K. Baltzer, *Das Bundesformular* (WMANT, 4), Neukirchen-Vluyn ²1964, 56-57; E. Usue, ‘Is the Expulsion of Women as Foreigners in Ezra 9-10 Justifiably Covenantal?’ *Acta Theologica* 32/1 (2012), 158-169, i.h.b. 162; Nykolaishen, ‘Ezra 10:3’, 377.

⁴⁹ Baltzer, *Das Bundesformular*, 56-57; vgl. Nykolaishen, ‘Ezra 10:3’, 377.

⁵⁰ Baltzer, *Das Bundesformular*, 18.

⁵¹ Baltzer, *Das Bundesformular*, 54.

gebruikmaking van de tijdsmarker *w^e 'attāh* waarmee een wending wordt ingeluid (9:10-11 > 9:12-14; 10:10 > 10:11). Daarna volgt een ‘antwoord’ (van Sechanja in 10:2-4; van de gehele gemeente in 10:12). In het ene geval leidt het antwoord ertoe dat de oversten van de priesters en van de levieten en geheel Israël zweren dat zij naar dit woord (10:3) zullen handelen, in het andere geval bestaat het antwoord uit de uitspraak: ‘Aldus, naar uw woord, zullen wij handelen.’ In de tweede ronde volgt een uitgebreide rechtszitting, waar we alleen van de zonen van Jesua horen dat zij hun hand gaven – als bezegeling van hun trouw aan het ‘woord’ – dat zij hun vrouwen zouden wegvoeren (10:19). Het lijkt er dan ook op dat je dan van twee ceremonies, afhankelijk van de betrokkenen, moet spreken.

(d) Doet de door Baltzer geschetste situatie zich voor in Ezra 9-10? Wat opvalt, is dat er mensen zijn die aan Ezra bekendmaken dat diverse groepen zich niet afgezonderd hebben gehouden van de bevolkingen van het land, inzake het punt van de verzwagering (9:1-2). Daarbij wordt geen specifiek beroep op de Tora gedaan, noch wordt gezegd dat zij het verbond verbroken hebben, zoals je zou verwachten, wanneer je aan de specifieke formulering uit Exodus 23:32; 34:12 en Deuteronomium 7:1-7 denkt. In plaats daarvan valt een ander woord: ‘ontrouw’ (9:2,4; 10:6). Die ontrouw wordt twee keer in de mond genomen: eerst door Sechanja (‘wij’ in 10:2) en herhaald door Ezra (‘jullie’ in 10:20) en zo wordt schuld beleden. Tot zover komt het patroon overeen met wat Baltzer schetste. Daarna wordt geen reactie (‘antwoord’) van de andere, betrokken partner (God) gemeld, wel van degenen die in het geding zijn: ‘geheel Israël’ en de teruggekeerde ballingen. Het is Sechanja als representant van Israël die een wending bepleit. Dan klinkt het woord *b^erît (kārat)* voor het eerst en het laatst. Het is een ander commitment dan waarvan in Exodus 23:32 en 34:12 sprake was: ‘Verbindt u niet aan de inwoners van het land’, in Ezra 10:3: ‘Nu verbinden we ons aan onze God om alle vrouwen en de uit haar geboren en weg te voeren, ...’ Was in Baltzer’s schets van de verbondsvernieuwing niet echt sprake van vernieuwing, maar van opnieuw in werking treden van het verbond, met betrekking tot Ezra 9-10 kan je niet van verbondsvernieuwing spreken. Er wordt namelijk een (nieuw) *b^erît* gesloten, en wel om alle vrouwen en de uit haar geboren en weg te voeren, zonder dat het andere verbond buiten werking wordt gesteld.

Abstract

In the book of Ezra the term *b^erît* occurs but once, in the answer of Shecaniah (10:2-4) to the penitentiary prayer of Ezra (9:6-15). The translations of the phrase *kārat b^erît l^e* in Ezra 10:3a are diverse. A case is made for the translation ‘to commit to’. Ezra 10:3a-b is to be seen in relationship to 10:2c-d: a *peripateia* takes place – from disloyalty to YHWH to commitment to him (to carry away the women and children). Two other elements belonging to the ceremony of making of a covenant require attention: the swearing, confirmation of the commitment, in 10:5, and the giving of hands in 10:19, sealing the loyalty. At the end I discuss the thesis of Klaus Baltzer who assumed a renewal of the covenant in Ezra 9-10.

Dit artikel verscheen in: J. Dubbink (red.), *Ezra & Nehemia* (ACEBT 34), Amsterdam 2021, 45-55.